

Μπερξόν: Ύλη και μνήμη

Henri Bergson: *Ύλη και μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος* (μτφρ. Π. Ζινδριλή & Δ. Υφαντής). Αθήνα: Ροές 2013, 319 σ., 20 €.

Κρίνει ο Ευάγγελος Παπαδημητρόπουλος (Δρ Φιλοσοφίας)
vagrap78@hotmail.com

Η έκδοση του *Ύλη και μνήμη* στα ελληνικά (2013) δίνει την ευκαιρία στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό να έρθει σε επαφή με ένα από τα έργα-σταθμούς στην ιστορία της φιλοσοφίας. Πρόκειται για το δεύτερο βιβλίο του Γάλλου φιλοσόφου Ανρί Μπερξόν, το οποίο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1896. Εδώ ο Μπερξόν καταπιάνεται με ένα κλασικό φιλοσοφικό πρόβλημα, αυτό της σχέσης σώματος και πνεύματος, με σκοπό να αμβλύνει τη συνακόλουθη διαμάχη ρεαλισμού και ιδεαλισμού, μέσα από τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης ύλης και μνήμης.

Αντλώντας από την ανάπτυξη της εξελικτικής θεωρίας και από τα πορίσματα της ψυχολογίας της εποχής του, ο Μπερξόν προσεγγίζει το πρόβλημα της σχέσης ύλης και μνήμης στη βάση μιας μεθόδου που ταλαντεύεται μεταξύ του σολιψισμού ή φαινομεναλισμού και του κριτικού ρεαλισμού.¹ Έτσι, ορίζει αρχικά την ύλη ως το σύνολο των «εικόνων». Με τη λέξη «εικόνα» ο Μπερξόν εννοεί κάτι «που είναι περισσότερο απ' ό,τι ο ιδεαλιστής καλεί παράσταση όμως λιγότερο απ' ό,τι ο ρεαλιστής καλεί πράγμα» (σ. 29). Ο κοινός νους, όντας ενώπιον των εικόνων της ύλης, διακρίνει μια εικόνα, η οποία διαφοροποιείται από όλες τις άλλες, καθώς δεν τη γνωρίζει μόνο έξωθεν διά της αντίληψης αλλά και έσωθεν διά του αισθήματος. Πρόκειται φυσικά για το σώμα, η αντίληψη του οποίου αναπτύσσεται στη βάση της διάδρασής του με τις εικόνες που το περιβάλλουν. Εκκινώντας από την αντίληψη του σώματος ως δράσης, ο Μπερξόν μας παρωθεί να απορρίψουμε το κοινό αξίωμα του ρεαλισμού και του ιδεαλισμού, σύμφωνα με το οποίο η αντίληψη είναι καθαρή γνώση και όχι δράση, είτε προέρχεται από το πράγμα το ίδιο (ρεαλισμός) είτε από την παράσταση του «πράγματος» (ιδεαλισμός).

Ο Μπερξόν υποστηρίζει ότι η αντίληψη διακρίνεται ουσιαστικά από την αίσθηση, καθώς εκτείνεται στο πεδίο μιας σχετικής ανεξαρτησίας από τις περιβάλλουσες εικόνες, ως η συνειδητότητα μιας *a priori* εκτίμησης του αριθμού και της απόστασης των πραγμάτων

¹ Μια από τις πιο εμβριθείς μελέτες του έργου του Μπερξόν συνολικά απαντά στο ι-διαζόντως αξιόλογο έργο του M. Capec, *Bergson and Modern Physics* (Dordrecht: Reidel 1971). Σχετικά με τη μέθοδο του Μπερξόν στο *Ύλη και μνήμη*, βλ. *ό.π.*, σ. 33.

με τα οποία σχετίζεται. Η αντίληψη διαιρείται περαιτέρω στην άμεση ή καθαρή αντίληψη (*la perception pure*) και στη συνειδητή αντίληψη (*la perception consciente*). Η άμεση ή καθαρή αντίληψη είναι η απρόσωπη αντίληψη, η οποία αναβιώνει διαρκώς την πρώτη στιγμή γένεσης της συνειδητότητας και, ως τέτοια, αποτελεί τη βάση της γνώσης μας για την πραγματικότητα. Η συνειδητή αντίληψη, από την άλλη, είναι η διαρκής ανάμειξη του παρόντος με το παρελθόν, δεδομένου ότι «δεν υπάρχει αντίληψη που να μην είναι διαποτισμένη από αναμνήσεις» (σ. 53). Η μνήμη είναι η κύρια συμβολή της ατομικής συνείδησης στην αντίληψη, η υποκειμενική πλευρά της γνώσης μας για τα πράγματα. Η συνειδητή αντίληψη, η αναμειγμένη με τη μνήμη, είναι η παράσταση της δυνατής δράσης μας επί της ύλης. Όμως σε αυτήν τη φαινομενική φτώχεια της συνειδητής αντίληψης υπάρχει κάτι που προαναγγέλλει την ανάδυση του πνεύματος: η διάκριση. Σε αντίθεση με την παραδεδομένη ψυχολογία της εποχής του, που θεωρούσε τον εγκέφαλο μηχανή αποθήκευσης ερεθισμάτων και την αντίληψη φωτογραφική λήψη της πραγματικότητας, ο Μπερξόν εκλαμβάνει τη συνειδητή αντίληψη ως αναδημιουργία, η οποία πηγάζει από την απροσδιοριστία της βούλησης του έμβιου όντος. Η απροσδιοριστία της βούλησης με τη σειρά της είναι ο αντίκτυπος της μνήμης στη σφαίρα της δράσης: «Αντιλαμβάνομαι συνειδητά σημαίνει επιλέγω, η δε συνείδηση συνίσταται προπάντων σε αυτή την πρακτική διάκριση» (σ. 70).

Η αντίληψη δεν βρίσκεται στα αισθητήρια κέντρα περισσότερο απ' ό,τι στα κινητικά. Ο αληθινός σκοπός ύπαρξης της αντίληψης είναι η τάση του σώματος για κίνηση. Κάπως απλοϊκά, αντίληψη σημαίνει κίνηση. Η συνειδητή δε αντίληψη σημαίνει τον αντίκτυπο της απροσδιοριστίας της βούλησης στη σφαίρα της δράσης διαμέσου της μνήμης. Η μνήμη δεν είναι μια εξασθενημένη αντίληψη, όπως θεωρείται από την ψυχολογία και τη μεταφυσική. Δεν υπάρχει μόνο διαφορά βαθμού μεταξύ καθαρής αντίληψης και μνήμης, αλλά και διαφορά φύσης – εξ ου και η σύνδεση της μνήμης με το πνεύμα, το οποίο είναι το συνειδητό “μέτρο” αντίληψης και αναδημιουργίας της ύλης. Ο Μπερξόν κλείνει το Πρώτο Κεφάλαιο υποστηρίζοντας ότι η ύλη συμπίπτει, ως προς την ουσία της, με την καθαρή αντίληψη, ενώ το υπόλοιπο επιπροστίθεται στην ύλη από τη μνήμη και, ως εκ τούτου, η μνήμη πρέπει να αποτελεί, καταρχήν, μια δύναμη απολύτως ανεξάρτητη από την ύλη. Σχετικά όμως με την “απόλυτη” ανεξαρτησία της μνήμης ως προς την ύλη, θα επανέλθω στο τέλος, καθώς εγείρονται κάποια ερωτήματα στα οποία ο ίδιος ο Μπερξόν δεν απαντά άμεσα.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο ο Μπερξόν διακρίνει αρχικά μεταξύ σωματικής και καθαρής μνήμης. Η πρώτη συνίσταται στο σύνολο των αισθησιοκινητικών συστημάτων που έχουν οργανωθεί από την έξη, ενώ η καθαρή μνήμη αποτελείται από το σύνολο των αναμνήσεων-εικόνων του παρελθόντος που χρησιμεύει ως βάση αναγνώρισης του παρόντος. Κατόπιν εστιάζει στην ανάλυση της λειτουργίας της αναγνώρισης, προκειμένου να αναιρέσει τη θεωρία του συνειρισμού (*l'associationnisme*). Υποστηρίζει, συγκεκριμένα, ότι υπάρχουν δυο είδη αναγνώρισης: η αυτόματη, που εκτελείται μέσω της σωματικής μνήμης, και η προσεκτική, που ενεργοποιείται μέσω των αναμνήσεων-εικόνων. Η αυτόματη αναγνώριση είναι ένα είδος αισθησιοκινητικής έξης, ενώ η προσεκτική α-

ναγνώριση προϋποθέτει τον συσχετισμό της αντίληψης με την καθαρή μνήμη. Η αναγνώριση δεν είναι πάντα η συνειρμική σύνδεση μιας αντίληψης με μια ανάμνηση. Κάθε αναγνώριση δεν συνεπάγεται την παρέμβαση μιας μνημονικής εικόνας και, αντιστρόφως, η επίκληση μιας μνημονικής εικόνας δεν ταυτίζεται απαραίτητα με κάποια συγκεκριμένη αντίληψη. Αν η αναγνώριση ήταν απλώς και μόνο ένας συνειρμός ιδεών, θα έπρεπε να αίρεται όταν οι εικόνες της μνήμης εξαφανίζονται και να εξακολουθεί όταν αυτές διατηρούνται. Περιπτώσεις ψυχικής τύφλωσης ή αδυναμίας αναγνώρισης αποδεικνύουν ότι η διατήρηση μιας οπτικής ανάμνησης δεν οδηγεί στην αναγνώριση της συγκεκριμένης αντίληψης, ενώ, αντίστροφα, μια ορισμένη αντίληψη, π.χ. η αντίληψη κάποιων παιδιών και μιας γυναίκας, δεν οδηγεί στην αναγνώριση: “τα παιδιά και η γυναίκα μου”. Η αναγνώριση, επομένως, συνίσταται αφενός σε μια σωματική δράση και αφετέρου στον συσχετισμό της αντίληψης με την καθαρή μνήμη μέσω της προσοχής.

Κατά την εξέταση της προσεκτικής αναγνώρισης, ο Μπερξόν διαπιστώνει ότι η αντίληψη είναι μια ανακατασκευή, η οποία συνίσταται αφενός σε μια κεντρομόλο κίνηση του εξωτερικού ερεθίσματος και, αφετέρου, σε μια φυγόκεντρη κίνηση της καθαρής μνήμης. Η προσοχή είναι η ενδιάμεση ικανότητα ανασύνθεσης και ανάλυσης του εξωτερικού ερεθίσματος. Αντίληψη, προσοχή και μνήμη συνθέτουν το “κύκλωμα” διανόησης του πνεύματος με την ύλη. Ο εγκέφαλος δεν είναι ένα μέρος αποθήκευσης αναμνήσεων, αλλά ένας “αγωγός” ερεθισμάτων και δια-δράσεων. Επικαλούμενος εκ νέου τα πορίσματα της εγκεφαλικής παθολογίας σχετικά με τις μορφές αφασίας, ο Μπερξόν υποστηρίζει ότι τα προβλήματα της οπτικοακουστικής και λεκτικής αναγνώρισης δεν οφείλονται μονομερώς σε τοπικές βλάβες του εγκεφάλου, αλλά σε μια διακοπή της συνεχούς προόδου, μέσω της οποίας ενεργοποιούνται οι σχετικές με την εκάστοτε οπτικοακουστική και λεκτική αναγνώριση αναμνήσεις.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο ο Μπερξόν στρέφει την κριτική του αποκλειστικά στη θεωρία του συνειρμισμού. Υποστηρίζει, συγκεκριμένα, ότι με το να ανάγει ο συνειρμισμός την ανάμνηση-εικόνα σε μια εξασθενημένη αντίληψη, η οποία συνεπικουρεί στην αντίληψη του παρόντος, εκτοπίζει την ανάμνηση-εικόνα και, κατ' επέκταση, την καθαρή ανάμνηση. Η θεωρία του συνειρμισμού υποβαθμίζει ουσιαδώς το γεγονός ότι το παρελθόν επιβιώνει στο παρόν διαμέσου της καθαρής ανάμνησης. Παραβλέπει ότι η καθαρή ανάμνηση συνδράμει τη σωματική μνήμη μέσω της ανάμνησης-εικόνας, η ενεργοποίηση της οποίας τέμνει το παρελθόν με το παρόν. Το παρόν είναι η εκάστοτε ενεργή κατάσταση του γίνεσθαι, έτσι όπως γίνεται αντιληπτή από τη συνείδηση του σώματος και της συνακόλουθης δράσης του. Η μερική συγχώνευση της μη εκτατής καθαρής ανάμνησης με την εκτατή αίσθηση του παρόντος, διαμέσου της δράσης του σώματος, μας επιτρέπει να κατανοήσουμε το επίπεδο αφενός του ασυνειδήτου, ως εκείνου του μέρους της καθαρής ανάμνησης που δεν γίνεται αντιληπτό, και, αφετέρου, της ύπαρξης, ως της παρουσίασης στη συνείδηση της λογικής ή αιτιακής διαδοχής των πραγμάτων της εμπειρίας. Η σταθερότητα δε αυτής της συμφωνίας μεταξύ της καθαρής και της σωματικής μνήμης χαρακτηρίζει ένα “καλώς ισορροπημένο” πνεύμα, η ορθοφροσύνη του οποίου κείται στο μεσοδιάστημα του παρορμητισμού και της ονειροπόλησης.

Η κριτική του Μπερξόν στη θεωρία του συνειρμισμού συνεχίζεται με την εφαρμογή αυτού του δυναμικού σχήματος αλληλοσυμπλήρωσης καθαρής και σωματικής μνήμης στο πρόβλημα των γενικών ιδεών. Ο Μπερξόν υποστηρίζει ότι τόσο ο νομιναλισμός όσο και η εννοιοκρατία αδυνατούν να επιλύσουν το εν λόγω πρόβλημα, διότι εμπλέκονται σε έναν φαύλο κύκλο, όπου η γενίκευση του νομιναλισμού προϋποθέτει την αφαίρεση της εννοιοκρατίας και τούμπαλιν. Ο νομιναλισμός οδηγεί συνεπώς στην εννοιοκρατία και η εννοιοκρατία στον νομιναλισμό. Προκειμένου να απελευθερωθούμε από τον εν λόγω κύκλο, χρειάζεται να αποστασιοποιηθούμε τόσο από την αντίληψη του ατομικού αντικειμένου όσο και από τη σύλληψη του γένους, εκκινώντας από μια ενδιάμεση γνώση, η οποία συνίσταται ακριβώς στο δυναμικό σχήμα της αλληλοσυμπλήρωσης καθαρής και σωματικής μνήμης.

Αυτή η ενδιάμεση γνώση κατάγεται από μια ωφελιμιστική αντίληψη για τα πράγματα. Το έμβιο ον αναπτύσσεται επιλέγοντας από το περιβάλλον του ό,τι του χρησιμεύει πρακτικά, χωρίς να προβαίνει αναγκαστικά σε αφαίρεση. Στη βάση αυτής της πρώιμης αντίληψης του πρακτικώς ωφέλιμου, η επανάληψη των όμοιων αντιδράσεων εξελίσσεται μέσω της ανθρώπινης συνείδησης στη δημιουργία των γενικών ιδεών. Το πνεύμα εκκινεί από αυτή την αισθητή και αυτόματη ομοιότητα και δημιουργεί, μέσω της αφαίρεσης, τη νοητική ομοιότητα και, κατ' επέκταση, τις γενικές ιδέες. Η μνήμη μπολιάζει τις αισθητές και αυτόματες ομοιότητες, από τις οποίες η νόηση εξάγει τις γενικές ιδέες. Ο φαινομενικός κύκλος διαρρηγνύεται, επειδή η ομοιότητα από την οποία εκκινεί το πνεύμα, όταν αρχίζει τη διαδικασία αφαίρεσης, είναι άλλη από την ομοιότητα στην οποία καταλήγει, όταν γενικεύει συνειδητά. Έτσι, η γενική ιδέα είναι μια ενδιάμεση γνώση, η οποία κινείται ακατάπαυστα μεταξύ της σωματικής και της καθαρής μνήμης.

Η πνευματική διαδικασία που παράγει την ενδιάμεση γνώση της γενικής ιδέας παράγει και τον συνειρμό των ιδεών. Το σφάλμα, ωστόσο, της θεωρίας του συνειρμισμού έγκειται στο ότι εκλαμβάνει τις αναμνήσεις ως ανεξάρτητες ατομικές εικόνες, οι οποίες αθροίζονται στη συνείδηση και ανακαλούνται ενόψει της εκάστοτε αντίληψης σύμφωνα με τους νόμους της ομοιότητας και της συνάφειας. Οι νόμοι όμως της ομοιότητας και της συνάφειας δεν αρκούν για να μας εξηγήσουν τον συνειρμό των ιδεών, δεδομένου ότι ανάμεσα σε μια αντίληψη και σε μια ανάμνηση υπάρχει πάντα μια σχετική ομοιότητα και συνάφεια, η ανακάλυψη των οποίων δεν μας εξηγεί γιατί η αντίληψη ανακαλεί τη συγκεκριμένη ανάμνηση. «Το πραγματικό ερώτημα είναι να μάθουμε το πώς πραγματοποιείται η επιλογή ανάμεσα σε άπειρο αριθμό αναμνήσεων που όλες μοιάζουν, τρόπον τινά, με την παρούσα αντίληψη και γιατί μόνο μία εξ αυτών –αυτή μάλλον παρά η άλλη– αναδύεται στο φώς της συνείδησης» (σ. 194). Στο σημείο αυτό όμως ο συνειρμισμός επαφίεται στην τυχαία σύζευξη της αντίληψης με την εκάστοτε όμοια και συναφή ανάμνηση, με αποτέλεσμα να αγνοεί τη δραστηριότητα της βούλησης, η οποία, στον Μπερξόν –όπως έχει ήδη προαναφερθεί– αναπτύσσεται στη βάση της απροσδιοριστίας της δράσης του έμβιου όντος.

Στην πράξη, το πρωταρχικό γεγονός της πνευματικής δραστηριότητας δεν είναι ο συνειρμός αλλά ο διαχωρισμός. Αντιλαμβανόμαστε πρώτα το όλο και κατόπιν τα μέρη, μέσω της λειτουργίας της αναγνώρισης, η οποία εισάγει ολόκληρη την προσωπικότητά μας στην παρούσα αντίληψή μας. Η ψυχοσωματική μας ζωή είναι ένα αδιαίρετο όλο, το οποίο διαχωρίζει ο αναστοχασμός που απορρέει από μια αμφίδρομη κίνηση μεταξύ της σωματικής και της καθαρής μνήμης. Πρόκειται για μια συστολή και διαστολή του πνεύματος που περιορίζει ή διευρύνει τα περιεχόμενα της συνείδησης ανάλογα με τις ανάγκες της βούλησης, η οποία εκτείνεται από τις πιο χρήσιμες αισθησιοκινητικές λειτουργίες μέχρι τις πιο περίπλοκες λειτουργίες του πνεύματος. Οι «συνειρμοί» που φαίνεται να σχηματίζουμε στην πορεία αυτής της κίνησης αντιστοιχούν στους διαδοχικούς βαθμούς της ομοιότητας και της συνάφειας, οι οποίοι διαμορφώνουν τους ποικίλους «τόνους» της διανοητικής μας ζωής. Η ερμηνεία, ωστόσο, αυτής της διαδοχικής και διακριτής ζωτικότητας καθίσταται ενίοτε ένα πολύπλοκο ψυχολογικό έργο, η δυσκολία του οποίου ξεπερνά κατά πολύ μια συνειρμική θεωρία. Στο κλείσιμο του Τρίτου Κεφαλαίου, ο Μπερξόν επικαλείται εκ νέου τα πορίσματα της εγκεφαλικής παθολογίας για να δείξει ότι ορισμένες περιπτώσεις αμνησίας δεν οφείλονται απλώς σε τοπικές βλάβες του εγκεφάλου. Αυτό που έχει χαθεί δεν είναι οι αναμνήσεις, αλλά ο τρόπος με τον οποίο «συντονίζεται» ο ασθενής με τον συγκεκριμένο τόνο διανοητικής ζωτικότητας του πνεύματος. Η μνήμη δεν είναι μια άμεση λειτουργία του εγκεφάλου, αλλά του πνεύματος. Ο εγκέφαλος είναι απλώς το μέρος του σώματος που συμβάλλει στην ανάκληση της χρήσιμης ανάμνησης, με σκοπό την κατεύθυνση της μνήμης προς την πραγματικότητα του παρόντος. Υπ' αυτή την έννοια, η μνήμη είναι απολύτως ανεξάρτητη από την ύλη.

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο, αφού ο Μπερξόν έχει ανακεφαλαιώσει τον ρόλο του σώματος στη ζωή του πνεύματος, επαναθέτει το μεταφυσικό πρόβλημα της σχέσης της ύλης και του πνεύματος στη βάση του κλασικού φιλοσοφικού δυισμού, όπου στο μεν πνεύμα αποδίδονται οι ιδιότητες του μη εκτατού, της ετερογένειας και της ποιότητας, στη δε ύλη οι ιδιότητες της έκτασης, της ομοιογένειας και της ποσότητας. Προκειμένου να αμβλύνει αυτή την αντίθεση, ο Μπερξόν διακρίνει την έκταση από τον χώρο και τη διάρκεια από τον χρόνο. Ο ομοιογενής χώρος και χρόνος δεν είναι ούτε ιδιότητες των πραγμάτων ούτε ουσιώδεις συνθήκες της γνώσης μας για τα πράγματα, αλλά αρχές του πνεύματος που εισάγουμε στην έκταση της ύλης, για να στερεοποιήσουμε και να διαιρέσουμε την κινούμενη συνέχεια του πραγματικού, ώστε να προσδιορίσουμε κέντρα δράσης. Η διάρκεια, από την άλλη, είναι η συνθήκη του πνεύματος που μας επιτρέπει αφενός να διακρίνουμε το πνεύμα από την ύλη και, αφετέρου, να δράσουμε επί της ύλης ως στο πλαίσιο μιας σχετικής ψυχολογικής ανεξαρτησίας.

Σε αντίθεση με τα μαθηματικά και τη φυσική, όπου η κίνηση θεωρείται μια μεταβολή απόστασης και μια δύναμη αντίστοιχα, ο Μπερξόν εκλαμβάνει τόσο την κίνηση της ύλης όσο και τη διάρκεια του πνεύματος ως απόλυτη και αδιαίρετη μετάβαση από μια κατάσταση σε μια άλλη. Υιοθετώντας, κατόπιν, τη μέθοδο της διάθλασης (la réfraction) της διάρκειας στην έκταση της ύλης, τέμνει τη μεν έκταση της ύλης με τη διάρκεια,

διαμέσου της διάτασης της καθαρής αντίληψης, τη δε ποσότητα και ομοιογένεια της ύλης με την ποιότητα και ετερόγενεια της διάρκειας, διαμέσου της έντασης της καθαρής μνήμης. Έτσι, η προοδευτική εξέλιξη του πνεύματος που αποσχίζεται από την ύλη με τη γένεση της μνήμης συναντά εκ νέου την ύλη, διαμέσου της μνήμης που μετέχει εφεξής της καθαρής αντίληψης. Η αντίληψη καθίσταται η τομή της μνήμης και, κατ' επέκταση, του πνεύματος με την ύλη. Και ενώ η αναγκαιότητα της ύλης συνίσταται στην αμεσότητα του παρόντος, η ελευθερία του πνεύματος έγκειται στην αλληλεπίδραση της μνήμης με το παρόν στη βάση της απροσδιοριστίας της βούλησης. Η ελευθερία του πνεύματος ως προς την ύλη είναι η απροσδιοριστία της βούλησης, έτσι όπως η τελευταία επενεργεί στην ύλη μέσω της μνήμης.

Από τη στιγμή, όμως, που ο Μπερξόν υιοθετεί μια εξελικτική προσέγγιση της γένεσης του πνεύματος, εγείρεται το ζήτημα της απόλυτης ανεξαρτησίας της μνήμης από την ύλη. Πώς είναι δυνατόν η μνήμη να είναι απόλυτα ανεξάρτητη από την ύλη, εφόσον γεννιέται "μέσα" στην ύλη; Γιατί αυτή η "απόλυτα" ανεξάρτητη σχέση μνήμης και ύλης δεν απηχεί έναν καρτεσιανό δυισμό; Μήπως τελικά ο Μπερξόν, στην προσπάθειά του να μελετήσει τη σχέση πνεύματος και σώματος, αναπαράγει εν μέρει τους φορμαλισμούς της παράδοσης που επιβιώνουν στον επιστημονισμό του τότε αναδυόμενου θετικισμού; Πρόκειται, φυσικά, για ερωτήματα που είναι αδύνατον να εξεταστούν στο πλαίσιο μιας βιβλιοκρισίας. Παρά όμως τα όποια αντιφατικά ή προβληματικά σημεία που, άλλωστε, αποτελούν συχνά ίδιον κάθε γνήσιας φιλοσοφικής σκέψης που ταλαντεύεται στα όρια του λόγου, το *Ύλη και μνήμη* είναι ένα από τα σπουδαιότερα έργα της ιστορίας της φιλοσοφίας. Όχι μόνο επαναπροσδιορίζει με πρωτότυπο τρόπο ένα μείζον φιλοσοφικό θέμα, θέτοντας σε μια νέα βάση τη μετέπειτα φιλοσοφική και επιστημονική έρευνα της σχέσης πνεύματος και σώματος, αλλά και αναδεικνύει με έναν εμφαντικό τρόπο την έννοια του σώματος, έτσι όπως αυτή αναπτύσσεται περαιτέρω στην εξέλιξη της γαλλικής φιλοσοφικής σκέψης τον 20ό αιώνα.

Σε ό,τι αφορά, τέλος, την ποιότητα της μετάφρασης του κειμένου, πρόκειται για μια εξαιρετική εργασία που ανταποκρίνεται με τη μέγιστη δυνατή πιστότητα σε ένα ιδιαίτερα απαιτητικό κείμενο, διατηρώντας παράλληλα την αναγκαία φιλοσοφική ευκρίνεια και φιλολογική καλαισθησία. Πέρα από την ακριβή και εύστοχη μετάφραση τόσο των βασικών όσο και των πιο τεχνικών όρων, δείγματα των οποίων έχουν ήδη προαναφερθεί, θα σταθώ σε ένα ενδεικτικό παράδειγμα που φανερώνει εύγλωττα την πιστότητα της μετάφρασης. Σε αντίθεση με την αγγλική μετάφραση που αποδίδει εσφαλμένα το «à travers l' espace» ως «into the space»,² με αποτέλεσμα να οδηγεί σε σοβαρή παρανόηση της σημασίας της έννοιας του χώρου στον Μπερξόν, το ελληνικό κείμενο αποδίδει ορθά το «à travers l' espace» ως «διαμέσου του χώρου», που καταδεικνύει ακριβώς τη σημασία του χώρου ως μέσου και όχι ως ενός *δεχομένου*.

² H. Bergson, *Matter and Memory* (μτφρ. N.M. Paul & W.S. Palmer· New York: Zone Books 1991, σ. 185).

Δημοσιεύθηκε: 22.12.2014

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Παπαδημητρόπουλος, Ευάγγελος: (Βιβλιοκρισία του:) Henri Bergson: *Ύλη και μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος* (Αθήνα: Ροές 2013). *Κριτικά* 2014-12, <<http://www.philosophica.gr/critica/2014-12.html>>.